

Oškrkaný, Pavel

Titova roztržka s manželkou Jovankou

Porta Balkanica. 2010, vol. 2, iss. 2, pp. 11-17

ISSN 1804-2449

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135288>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Titova roztržka s manželkou Jovankou

Pavel Oškrkaný

Josip Broz Tito¹ se vzepřel Hitlerovi i Stalinovi. Legendární je zejména jeho roztržka se Stalinem. O Titově soukromém životě se však většinou mluví daleko méně, byť byl hodně pestrý a také v něm došlo k jedné velké roztržce a to s jeho poslední ženou Jovankou Budisavljevičovou.

Josip Broz Tito se poprvé oženil² v Rusku, kam se dostal v roce 1915, kdy byl na východní frontě těžce raněn a následně Rusy zajat. Když se Tito vyléčil, ze zajetí uprchl a schovával se kyrgyzském městě Kungur u Pelagije Bělousové³ již přezdívali Polka. Ta se v roce 1919 stala jeho první ženou. Svatba se konala v pravoslavném kostele. Josipu Brozovi bylo sedmadvacet let a jeho choti necelých šestnáct. Polka mu porodila pět dětí, z nichž tři zemřeli hned po porodu. Dcera Zlatica pak ve dvou letech. Jediný, kdo se z tohoto manželství dožil dospělosti, byl syn Žarko⁴ narozený v roce 1924.

V dubnu 1936 se s Brozem Polka rozvedla a on si vzal Johannu Königovou. Rakušanku, která obsluhovala v moskevském hotelu Lux určeném pro ubytování úředníků Kominterny. Stranickým jménem se jmenovala Lucie Bauerová. Oženil se s ní 13. října 1936, pět dní před svým odjezdem z Moskvy do Vídně. Neví se však proč. Spekulovalo se o tom, že to bylo kvůli synu Žarkovi, aby tak získal rodinné zázemí. Žarko se však s Lucií Bauerovou nikdy nesehtkal.⁵ Toto manželství bylo později zrušeno a v některých Titových životopisech se vůbec neuvádí.

V roce 1937 se Josip Broz seznámil v Paříži s Hertou Haasovou, mladou slovinskou intelektuálkou, která dělala spojku mezi Záhřebem a Paříží. V roce 1940 Titovi do Istanbulu, kudy se vracel ze Sovětského svazu, doručila pas

1 Josip Broz Tito (1892–1980), jugoslávský komunist a velitel partyzánů za druhé světové války. Po válce vybudoval v Jugoslávii lidové demokratickou republiku, která se po roztržce se Stalinem v červnu 1948 dostala mezi mocenské bloky a v tomto postavení setrvala až do roku 1989. Tito byl premiérem Jugoslávie a poté doživotním předsedou předsednictva Socialistické federativní republiky Jugoslávie. V roce 1961 založil Hnutí nezáčastných zemí, pro státy, které se odmítly podílet na polarizaci bloků.

2 Tento článek stručně zachycuje pouze hlavní Titovy partnerky. Milenek měl charismatický Tito za svůj život bezpočet. Filipu Radulovićovi, který na toto téma napsal knihu *Ljubavi Josipa Broza* (Bělehrad 1990) sám Tito řekl, že žen se kterými měl v životě poměr, je příliš mnoho na to, aby je mohl všechny vyhledat. Zajímavostí je, že vůbec poprvé se měl Tito oženit v Čenkově u Plzně, kam přišel v roce 1912 za prací. Jeho manželkou se měla stát Maruša Nováková (Marusa Novakova). Přestože se kvůli němu předtím rozešla se svým snoubencem a přestože byla těhotná, Josip Broz ve svatební den utekl do Vídně s dobře situovanou milenkou a tam nějaký čas žil. Novákové se v roce 1913 narodil syn Leopold.

3 Pelagija Bělousová (1904–1968) – po rozvodu s Titem, žila v Moskvě a velmi strádala v období stalinských čistek. Byla poslána na 19 let do vyhnanství, a když se v roce 1957 vrátila, nebylo jí dovoleno žít v Moskvě ani v okolí. Tito se již před válkou domníval, že zemřela nebo byla zabita.

4 Žarko Broz (1924–1995), do druhé světové války žil v Sovětském svazu. Za války bojoval jako důstojník Rudé armády. Byl dvakrát vyznamenán a po těžkém zranění přišel o ruku. Po válce žil v Jugoslávii.

5 RIDLEY, J. G. *Tito: životopis otce Jugoslávie*. Liberec 1995, s. 99.

a z Turecka už odjeli jako manželé. V roce 1941 mu porodila syna Miša.⁶ Ve stejném roce se ovšem Josip Broz zamiloval do Dvorjanky Paunićové, která mu dělala spojku v Bělehradu v době německé okupace. Její přezdívka byla Zdenka a prožil s ní prakticky celou válku. Zdenka zemřela na tuberkulózu 1. května 1946 ve věku pouhých dvaceti sedmi let. Tita se tato ztráta hluboce dotkla a každý den nosil čerstvé květiny k jejímu hrobu. Jeho manželka Herta Haasová byla zajata, a když se pak v roce 1943 vrátila k Titovi a našla vedle něj Zdenku, začala se páru vyhýbat a raději se nechala přeložit k partyzánům do Slovinska.⁷

V květnu 1952 oslavil Tita svoje šedesáté narozeniny. Po operaci žlučnickových kamenů se zotavoval za vydatné pomoci Jovanky Budisavljevićové. Podobný případ známe také z českého prostředí a je vidět, že se v dějinách nejedná o nic nového. Jovanka Budisavljevićová pocházela z Liky, městečka v jedné ze srbských enkláv na území Chorvatska. Před ustašovci se zachránila tím, že se přidala k partyzánům. Po tajemné Polce, intelektuálkách Lucii Bauerové a Hertě Haasové a výbušné Zdeňce se tato prostá, domácká a nepříliš vzdělaná venkovanka, o více než třicet let mladší⁸ než Tita, stala jeho další ženou.⁹ Manželství dvacet let spokojeně fungovalo. Ona ho doprovázela na státní návštěvy po celém světě a jeho hostům v Bělehradě a na Brioni byla roztomilou hostitelkou.

Dne 25. května 1977 se po celé Jugoslávii slavily Titovy pětadesátiny. Tita se zúčastnil mnoha veřejných oslav a Jovanka byla stále po jeho boku. Když však o pár měsíců později přijel do Moskvy, Severní Koreje a Číny, cestoval sám. Jovanka s ním neodletěla ani následujícího roku na návštěvu prezidenta Cartera¹⁰ do Spojených států. V té době se už rozšířily zvěsti o tom, že se Tita s Jovankou rozešli, a brzy vešlo ve známost, že skutečně žijí odděleně a už se nestýkají.

„Nebylo podáno žádné oficiální vysvětlení, a tak kolovaly nejrůznější fámy. Jedni říkali, že si Tita v pětadesáti opatřil novou milenkou. Druzí naopak tvrdili, že to byla Jovanka, jež měla milostnou aféru s generálem Jovanićem, který byl o třicet let mladší než Tita a jen o pár let starší než Jovanka. Jiní pro jejich rozchod hledali politické vysvětlení a vymysleli na toto téma tisíc různých dohadů, včetně toho, že Jovanka byla po celá dlouhá léta agentkou KGB a donášela na něj do Moskvy. Další verzí bylo, že Jovanka, protože pocházela ze srbské

6 Aleksandar Mišo Broz (1941), v současnosti chorvatský diplomat. Pracoval na ambasádách v Rusku, Egyptě a Indonésii.

7 Herta Haasová (1914–2010) se později provdala za partyzánského velitele Vladimira Velebita, se kterým měla dvě děti. S Titem se setkala po válce už jen jednou v roce 1946, při návštěvě v Bělehradu. Vladimír Velebit (1907–2004) byl po válce povýšen na generála a působil na ministerstvu zahraničních věcí. Mimo jiné byl velvyslancem v Římě. Herta Haasová dožila v ústraní a zemřela v březnu 2010 ve věku 96 let.

8 Jovanka Budisavljevićová se narodila 7. prosince 1924. Tita byl ročník 1892. Věkový rozdíl mezi nimi byl tedy 32 let.

9 RIDLEY, J. G. *Tito: životopis otce Jugoslávie*, s. 279.

10 James Earl Carter, (1924), v letech 1977–81 prezident USA. Předtím byl guvernérem Georgie (1972–75) a senátorem za Georgii (1962–66). V roce 2002 obdržel Nobelovu cenu za mír.

enkλάβy v Lince, použila nepozorovaně svého vlivu ve prospěch Srbů v Jugoslávii a Tito, když její intriky prohlédl, se od jejího zhoubného vlivu osvobodil tím, že ji od sebe zapudil. Podle další historiky nebyla Jovanka vůbec prosrbská, právě naopak, postavila se na odpor srbské převaze ve federální vládě, a byli to právě Ljubčić s Dolancem, kdo se jí zbavili.

Ani na jedné z této řady nebylo samozřejmě zbla pravdy; skutečnost byla mnohem smutnější.¹¹

Po padesátém roce věku se u Jovanky začaly zvyrazňovat, některé aspekty jejího charakteru. „Strašně utrácela za vybavení domu, vše samozřejmě na účet státu; jeden den naobjednávala spoustu nábytku a šatstva, a druhý den si to najednou rozmyslela a objednala místo toho něco jiného. Tato marnivost se u ní projevovala v kombinaci s lakotou.“¹² Známa je například historika, kdy si Jovanka objednala u srbského malíře Milana Jovanoviće stříbrné lžičky s iniciály manželů Brozových, neboť podobně viděla při návštěvě u královského páru ve Švédsku. „Umělec měl právě plné ruce práce s nějakou jinou objednávkou, sekretářka mu ale řekla, že si Jovanka přeje, aby tuto zakázku nechal ležet a pustil se do návrhu okamžitě, aby byly lžičky hotovy během několika dní. Snažil se ještě se sekretářkou promluvit o otázce honoráře, bylo mu však řečeno, aby se o peníze nestaral, že se mu Jovanka patřičně odmění. Práci dokončil v termínu, zapláceno však dostal až za mnoho měsíců; navíc byla suma hluboko pod obvyklou sazbou za podobný druh práce.“¹³

Začaly také Jovančiny nekonečné hádky s personálem. Titův tajemník Ranko Bugarčić o svém zaměstnavateli řekl, že to byl ten nejlepší šéf, jakého si člověk může přát. Nikdy se nezapomněl zeptat na zdraví svých zaměstnanců a uměl se postarat, aby byli spokojení. Na Jovanku měl však zcela odlišný názor. „Často někomu ušetřila políček za nějakou hloupost. Jednou začala fackovat všechen personál a musel přijít Tito, aby dal situaci zase do pořádku. Její výstřelky znamenaly pro něj značnou psychickou zátěž.“¹⁴

Jeden z členů Titova služebnictva zveřejnil podrobnosti o několika hádkách, jež proběhly v posledních dvou letech před rozchodem manželů. Tyto historiky byly také otištěny, někteří z Jovančiných přátel však pochybují o jejich věrohodnosti. Podle těchto údajů dosáhlo napětí vrcholu již v roce 1975, kdy Titův lékař Jovance doporučil, aby navštívila psychiatra. Když jí o tom Tito řekl, Jovanka vehementně protestovala a obvinila jej, že má poměr s jednou ze zaměstnankyň (Titovi v té době bylo osmdesát tři let). „Došlo k divoké výměně názorů, při níž Titovi povolily nervy. Udeřil do stolu holí takovou silou, že se jí kus odštípl. Pak se svalil do křesla a musel být ošetřen lékařem.“¹⁵ Ovšem když Jovanku kdokoli kritizoval, vždy se Tito stavěl na její stranu a bránil ji.

11 RIDLEY, J. G. *Tito: životopis otce Jugoslávie*, s. 357.

12 Tamtéž.

13 Tamtéž, s. 358.

14 Tamtéž, s. 358.

15 Tamtéž, s. 359.

V tomto ohledu připomínal první pár Jugoslávie Johna Lennona a Yoko Ono. Ovšem v žádné z Titových biografii se neuvádí, že by Josip Broz někdy hrál v Beatles. Jinak Tito vždy omlouval jednání své manželky. Připomínal, že se tak Jovanka chová proto, že on je o tolik let starší a byla zklamaná, že nemohli mít děti.

Po zmíněném incidentu zavládl v domě na několik měsíců klid. V srpnu 1976 odjeli manželé Brozovi do Colomba na konferenci nezávislých států. Ubytovali se v hotelu Intercontinental, ale nebyli tam spokojeni a rozhodli se proto přestěhovat na Titovu jachtu Galeb, která kotvila v přístavu. Tito a několik členů jeho týmu odjeli na Galeb, zatímco Jovanka v Intercontinentalu dohlížela na balení. Když pak dorazila na jachtu, náhodou potkala na můstku právě ženu, o níž si myslela, že je Titovou milenkou. Vyvolala příšernou scénu, která Tita hluboce rozrušila.

Na Silvestra 1976 se Tito rozhodl udělat Jovance radost tím, že jí slavnostně udělí Řád jugoslávské hvězdy se stuhou, za její služby vlasti. Byly v Záhřebu a rád jí tedy měl předat, jako v jiných případech, předseda chorvatské vlády Bakarić¹⁶. Obřad měl začít 31. prosince v devatenáct hodin. Hodinu před zahájením si Jovanka umínila, že vyznamenání nepřijme na protest proti tomu, jak s ní zacházejí. Údajně se jí nelíbilo, že rád měl předávat Bakarić a ne sám Tito.

Všechny tyto potíže s Jovankou se úspěšně dařilo držet před veřejností v tajnosti. Situace se však nečekaně vyhrotila v létě roku 1977, kdy měl Tito s manželkou navštívit Moskvu, Pchongjang a Peking. Měl s nimi jet také ministr zahraničí Miloš Minić,¹⁷ Stane Dolanc¹⁸ a ona Titova tajemnice, o níž si Jovanka myslela, že je Titovou milenkou. Jovanka žádala, aby Dolanc a tajemnice zůstali doma. S tím Tito nesouhlasil. „*Nepovažoval za správné, aby Jovanka, když nezastávala žádnou stranickou ani vládní funkci, diktovala, koho s ministrů má s sebou brát na státní návštěvu a koho ne. A tak Jovanka řekla, že nepojede ona.*“¹⁹ Tehdy se Tito rozhodl rozejít se s ní. Dne 14. června 1977 se odstěhoval z čísla 15 v ulici Užička a usídlil se v Bílém paláci. Jovanka zůstala nadále bydlet v Titově rezidenci.

Podle některých publikací už Tita do jeho smrti neviděla a jejich jediným kontaktem byly kytice růží, které jí Tito pravidelně posílal v den je-

16 Vladimir Bakarić (1912–1983), byl členem předsednictva Antifašistické rady Jugoslávie a významným poválečným politikem. V letech 1944–1969 byl sekretářem Ústředního výboru KS Chorvatska a také se stal prvním předsedou chorvatské vlády. Umřel tři roky po Titovi. Vzhledem k tomu, že se jednalo o jednoho z posledních lidí z okruhu nejvýznamnějšího jugoslávského politika a důležitou tvář režimu, vyhlásila chorvatská vláda třídní smutek.

17 Miloš Minić (1914–2003), jugoslávský partyzán a poté politik v letech 1972–78 ministr zahraničí. Od roku 1955 do roku 1957 byl starostou Bělehradu.

18 Stane Dolanc (1925–1999), člen ústředního výboru SKJ v období let 1969 až 1982. V roce 1979 jeho moc vzrostla a Dolanc tak byl považován za druhého nejdůležitějšího muže hned po Titovi. V roce 1982 se stal ministrem vnitra SFRJ, o dva roky později byl zvolen členem Předsednictva SFRJ za Socialistickou republiku Slovinsko. Z veřejného života se stáhl v květnu 1989.

19 RIDLEY, J. G. *Tito: životopis otce Jugoslávie*, s. 359.

jích narozenin. Historik Jasper Ridley však v Titově biografii uvádí, že jej Jovanka navštívila v lednu 1980 v nemocnici v Lublani, kde až do své smrti ležel. Lékaři její návštěvu po dlouhém váhání nakonec povolili. Raif Dizdarević²⁰ ve své knize *Od smrti Tita po smrt Jugoslávie* uvádí, že Předsednictvo Jugoslávie na začátku ledna 1980 informovalo Jovanku o Titově zdravotním stavu. Také píše, jak Brozová na zprávu reagovala. „Podle Koliševského²¹ vyslechla zprávu

o nemoci a možnostech léčení bez zvláštních emocionálních projevů a znepokojení. Pohotově raději využila příležitosti, aby si, když už je o ní řeč, postěžovala na svého času údajné vydírání Tita ze strany některých lidí. Koliševski však, jak říkal, energicky odmítl rozhovor na podobné téma. To je věc vašeho manželství prý jen řekl Jovance Brozové. Ta se však nedala odradit a tvrdohlavě naléhala, ať se mluví o ní a ne o jejím nemocném muži. S rostoucí zuřivostí pak řekla Koliševskému, že on, možná neví o vydírání vůči ní, tehdy, když byl místopředsedou předsednictva SFRJ Stevan Doronjski.²² Tehdy ji také Stane Dolanc napadl a tehdejší Titův adjutant admirál Tihomir Vilović, se chtěl stát domácím pánem. O její ješitnosti, narcisismu a neskromnosti přitom všichni věděli. Všechno to Titova žena podle Koliševského vychrlila v záchvatu vnitřní uraženosti a žárlivosti. Manželova nemoc a to, že se neví, co s ním bude, šly stranou. V nás všech informace o neobyčejném setkání zanechala jen hořkou pachutí.²³

Je třeba zmínit, jak už bylo naznačeno výše, že Jovanka nevycházela nejen se služebnictvem, ale ani s většinou tehdejších jugoslávských politiků.

20 Raif Dizdarević (1926), původem Bosňák. Účastnil se partyzánského odboje. Po válce pracoval v jugoslávských diplomatických službách. V letech 1978–82 byl předsedou předsednictva Bosny a Hercegoviny, od roku 1984 do roku 1984 ministr zahraničí SFRJ a v letech 1988–89 předsedou předsednictva SFRJ.

21 Lazar Koliševski (1914–2000), v letech 1945–63 šéf komunistů Makedonie. Od roku 1953 do roku 1962 prezident SR Makedonie. Od roku 1974 v předsednictvu SFRJ a po Titově smrti v roce 1980 se stal na jedenáct dní předsedou předsednictva SFRJ.

22 Stevan Doronjski (1919–1981) – srbský politik z Vojvodiny. V letech 1977–78 místopředseda předsednictva SFRJ. V roce 1979 zvolen na rok za předsedu ústředního výboru Svazu komunistů Jugoslávie.

23 DIZDAREVIĆ, R. *Od smrti Tita po smrt Jugoslávie. Svědectví*. Praha 2002, s. 27.

Nesnášela se například s generálem Ljubičićem²⁴ a Stane Dolancem. Nabyla přesvědčení, že usilují o Titův život. Věřila pouze svému bývalému velícímu důstojníku u partyzánů generálu Jovanićovi²⁵. Při tanci k němu tak zbožně vzhlížela a chovala se natolik odlišně, že se, zcela od věci, rozšířily již zmiňované fámy, že jsou milenci.

Josip Broz Tito zemřel 4. května 1980. Jeho pohřbu se zúčastnilo 209 zahraničních delegací ze 127 zemí světa. „*V tom masovém průvodu někdy nazývaném ‚summit lidstva‘, šli čtyři králové, šest princů, 31 prezidentů, 10 viceprezidentů, 22 premiérů, 11 předsedů parlamentu, 47 ministrů zahraničních věcí...*“²⁶ Pohřbu se samozřejmě účastnila také vdova Jovanka Brozová.

Dva měsíce po Titově smrti, 10. července 1980, dostala Jovanka pouhé tři dny na vystěhování z domu číslo 15 v ulici Užička, kde s Titem žila pětadvacet let. Dům byl sice Titovou soukromou rezidencí, nicméně vždy patřil státu. Všechny nábytek, obrazy, šperky, šatstvo a vše ostatní, čeho Tito s Jovankou nabyli, bylo rovněž majetkem státu. Dostala se kvůli tomu do hořkých sporů s vládou, které se táhly pět let. Obviňovala úřady z krádeže jejího soukromého majetku. Žarko a Miša byli lépe připraveni vypořádat se s faktem, že jejich otec jako dobrý socialista neshromáždil při výkonu své funkce žádné jmění ani doma, ani v zahraničí. Dokonce i oblíbený diamantový prsten, který vždycky nosil, byl nyní majetkem státu. Titovi synové nezdědili nic, vyjma pár obleků, a Jovanka rovněž tak.²⁷

Po Titově skonu zůstala Jovanka Brozová až do roku 2001 v domácím vězení. Stát jí vyplácel jen minimální sociální dávky s odůvodněním, že Tito za ni neplatil odvody. Opuštěná vdova se na veřejnosti objevuje pouze jednou ročně – v den výročí manželovy smrti, kdy chodí vzpomínat k Titovu hrobu. S médií příliš nekomunikuje.

V roce 2006 přinesly noviny zprávu, jak se někdejší první dámě Jugoslávie žije: „*Manželka Josipa Broze Tita, zakladatele poválečné Jugoslávie, tráví stáří v nuzných podmínkách. Srbskému tisku to sdělil ministr na ochranu menšin a lidských práv Rasim Ljajić. ‚Jsem šokovaný podmínkami, v nichž tato žena bývalého prezidenta žije,‘ prohlásil Ljajić, který se nedávno vydal zjistit, co je pravdy na zprávách, že dům Brozové má porouchanou domovní kanalizaci a nemá žádné vytápění. Srbka Jovanka Brozová, jejíž manžel zemřel v roce 1980, žije už dlouhá léta v ústraní ve velké, zchátralé vládní vile v exkluzivní bělehradské čtvrti Dedinje. ‚Je to téměř neuvěřitelné. Brozová bydlí v rozlehlém domě, takzvané vile pro hosty, v níž obývá jen dvě místnosti,*

24 Nikola Ljubičić (1916–2005), Titův spolupracovník už za druhé světové války. Poté generál. Ministr obrany Jugoslávie 1967–82. V letech 1982–84 předseda předsednictva Srbska. Od roku 1984 do roku 1989 člen předsednictva SFRJ.

25 Đoko Jovanić (1917–2000), účastnil se partyzánského odboje. Povýšen na generála. Od roku 1967 do roku 1974 velitelem Záhřebské vojenské oblasti. Poté do roku 1977 sekretář na ministerstvu obrany SFRJ.

26 DIZDAREVIĆ, R. *Od smrti Tita po smrt Jugoslávie. Svědectví*, s. 54.

27 RIDLEY, J. G. *Tito: životopis otce Jugoslávie*, s. 362.

protože zbytek domu je v naprosto katastrofálním stavu, krouťí hlavou Ljajič. ‚Když vám řeknu, že ve stropě jejího obývacího pokoje zeje díra, kterou dovnitř prší, jistě si umíte představit, jak to tam asi vypadá. Nikdo, natož vdova po bývalém prezidentovi, by takhle neměl žít.‘ Sama Brozová, které je už dvaosmdesát let, se Ljajičovi svěřila, že v obývacím pokoji nedávno teploměrem naměřila jeden stupeň pod nulou. Ljajič navíc při rozhovoru s Brozovou přišel na to, že vdova nemá občanský průkaz ani zdravotní kartu, což by mohlo způsobit komplikace, kdyby ji bylo třeba rychle převést do nemocnice.²⁸ Zajímavostí je, že Lidové noviny zařadily tuto zprávu do rubriky Relax. Poté, co tyto informace prošly médií, poslala srbská vláda do vily opraváře. Také vdově zaplatila zdravotní pojištění a po šestadvaceti letech jí začala vyplácet důchod.

V roce 2009 se pak v médiích objevila zatím asi poslední zpráva o Jovance. Konkrétně o tom, že po Titovi zdělila dvě miliardy dolarů deponované ve Švýcarských bankách. Titovy peníze údajně pocházejí z let mezi dvěma světovými válkami, kdy měl mít třicetiprocentní podíl ve vídeňském hotelu Imperial. Podle některých spekulací by právě tyto peníze mohly být důvodem, proč Jovanka Brozová nesměla mít téměř třicet let pas, a proč byla po Titově smrti odkázána pouze na sociální dávky. Další zpráva o tom, zda si peníze vyzvedla či nikoliv už se ovšem neobjevila. Jovanka Brozová poslední Titova žena, tak dožívá v ústraní v kdysi luxusní bělehradské vile.

28 DIZDAREVIĆ, R. *Od smrti Tita po smrt Jugoslávie. Svědectví*. Praha 2002, s. 27.